

NATURE AND MYTH IN THE WORK OF CALISTRAT HOGAȘ

Maria Voinea

PhD Student, University of Pitești

Abstract: The present work has been carried out based on the desire to return to Calistrat Hogaș's work, an authentic one, of a unique style in the Romanian literature, rediscovering, thus, a writer risking to fall in undeserved obscurity.

Therefore, the present study aims at revealing the ways Calistrat Hogaș used in managing to turn memorialistic literature into great art. The fine sense of beauty and artistic virtuosity in the field of figurative speech, on the one hand, and the eternal, majestic thrill of nature and its projection in the universal culture, up to the great myths of humanity, on the other hand, joined to this purpose.

This work underlines, once again, the fact that Hogaș's work depicts a world open to anyone wanting to know it, he himself being the guide, in a real space and in mythical times.

Keywords: hyperbole, myth, nature, literary motif, description

Despre Calistrat Hogaș, se știe că a pomovat literatura memorialistică, poate, în cel mai viu mod, prin însemnarea tuturor experiențelor sale de călătorie, în care s-a identificat cu fiecare părticică a naturii explorate. Fiind pasionat de drumeții, notează, la tot pasul, în detaliu, tot ceea ce vede și aude, trăind intens satisfacția pe care i-o oferă descoperirea naturii "neumblate". Este, așa cum spunea Vladimir Streinu, scriitorul care a rămas în conștiința tuturor, ca autor al celor două volume de drumeție, pe care le-a scris, cum el însuși mărturisea, „departe de literatura fină”, „cu gândul de a îmbrînci literatura călătoriilor din drumul obiectiv, didactic și aproape geografic de pînă acum, pe drumul subiectiv, pe care trebuie să meargă, după socotința mea, acest gen de literatură”¹.

Putem aprecia opera hogașiană ca fiind una destul de greu încercată, cu un traseu sinuos, de-a lungul timpului, cu circumstanțe și întâmplări care au determinat întârzierea debutului editorial al scriitorului. Inițial, amintirile și impresiile de călătorie hogașiene au apărut numai în foileton, în diferite publicații ale vremii (de exemplu, *Arhiva*, din Iași), la care scriitorul colabora și, abia postum, au fost tipărite într-un singur volum. Din păcate, deși scriitorul și-a dorit și s-a străduit să le reunească într-o singură carte, în timpul vieții, nu a reușit, întâi, din pricina greșelilor de tipar inacceptabile, apoi, din cauza dezlănțuirii Războiului Mondial și a izbucnirii unui incendiu în depozitul de carte al revistei *Viața românească*.

Ca și cum toate acestea nu ar fi fost suficiente pentru a demonstra parcursul tumultuos al operei lui Hogaș, aprecierile critice asupra acesteia nu întârzie să apară, exprimînd, uneori, opinii contradictorii ale autorilor (G. Călinescu, Vladimir Streinu, Octav Botez, Șerban Cioculescu, Tudor Vianu etc.). Totuși, toate aceste interpretări critice sunt susținute de o analiză profundă, obiectivă și conturează ideea unui amestec de limbaje și de stiluri (clasic, romantic, modern, popular) care conferă unicitate stilului literar hogașian.

În cartea scrisă în memoria tatălui ei, *Tataia. Amintiri din viața lui Calistrat Hogaș*, Sidonia Hogaș, fiica cea mică a scriitorului tecucean, confirmă pasiunea acestuia pentru drumețiile montane. Subliniind importanța acestor drumeții, însuși Hogaș este de părere că „orice călătorie afară de cea pe jos, e [...] o călătorie pe picioare străine; a avea la îndemînă cupeaua unui tren,

¹Hogaș, Calistrat, *Pe drumuri de munte, (Prefață)*, București, 1912

roatele unei trăsurii sau picioarele unui cal înseamnă a merge șezînd și a vedea numai ceea ce ți se dă, nu însă și tot ce ai voi.”²

Pentru că a fost întotdeauna interesat și atras de natură, cu sublimul și grandiosul ei, Hogaș s-a autodefiniț „amantul nestrămutat al marilor priveliști ale naturii” (*ibidem*:92), imaginea scriitorului drumeț rămînînd memorabilă, între toate ipostazele în care a fost cunoscut (scriitor, profesor, călător):

„Nu știu cum vor fi alții; cît despre mine, știu atîta, că pierd măsura timpului de îndată ce rămîn pe voia slobodă a pornirilor mele de sălbatec, cînd, adică, biruit de dragostea neînfrînată a singurătății, îmi șterg urma dintre oameni și mă mistui, sub îmboldirile ei, în necunoscutul larg al naturii, ca o frunză mînată de nestatornicia vînturilor.”³

La o primă analiză literară, s-ar zice că tema operei lui Hogaș este călătoria, iar motivul literar central al operei este călătorul, un fin observator al naturii. Însă, analizînd în profunzime opera hogașiană, se constată că tema principală a acesteia este cea a naturii, iar călătoria devine un laitmotiv al scrierii, respectiv mijlocul sau calea cea mai sigură, pentru scriitorul-călător, de a descoperi tot ce este, în natură, sublim și grandios.

Octav Botez sublinia legătura indisolubilă a scriitorului moldovean cu natura, pe care „o simte prin toți porii” și de al cărei farmec este stăpînit, apreciînd, în același timp, talentul complex al memorialistului, de pictor, de poet al naturii, dar și de povestitor, „de creator de situații și tipuri vii”⁴.

Într-adevăr, Calistrat Hogaș trăiește intens natura Moldovei, în aspectele ei maiestuoase, reușind, într-un mod obiectiv, cu un infinit talent artistic, să realizeze în paginile memorialului său de călătorie adevărate tablouri ce înfățișează, în culori bine definite, atît „munții Neamțului cu codrii lor seculari și impunători, cu desimile lor sălbatice”⁵, cît și „răsărituri de soare, apusuri, amiezi, furtuni și nopți cu lună”⁶. În acest sens, este elocvent următorul fragment:

„Ne aflam acum pe înălțimile cele din urmă ale Hălăucei. În depărtare, răsăritul imens ardea în valurile de foc ale zorilor, iar soarele, ca o colosală sprînceană de aur curat, se ridica de după linia neagră și ondulată a munților vaporosi. Umbrele se grămădeau în apusul încă în amurg și grăbite să aruncau în haosul altor lumi. Din văi, negurile adormite începeau să se înalțe, trezite de întăile raze ale dimineții; ici-colea, din adîncuri, coloane sure de fum se îndreptau spre ceruri, topindu-și creștetele lor în văzduhul luminos și limpede”⁷.

Remarcabilă este, însă, pe lîngă această atitudine obiectivă, și viziunea romantică a scriitorului asupra naturii, „care-ți varsă în suflet melancolia și visurile”⁸. Constantin Ciopraga sublinia faptul că Hogaș prezintă pădurea, atît „pictural, ca expresie a vitalității”, cît și „etic, ca o imagine a totalei libertăți”⁹: „pădurile au suflet și, în sufletul lor, dragoste de mamă pentru toate vietățile ce se adăpostesc la umbra ocrotitoare a sînului lor”¹⁰. În fragmentul următor, de exemplu, pădurea trăiește cu adevărat:

„Brazii suri și neclintii, cu trunchiuri netede și goale, se ridicau încremeniți și drepti pînă la înălțimi amețitoare; iar din bolta ciuruită de umbra neagră-verde, alcătuită de crengile lor îmbrățișate sus de tot, ca prin o sită deasă, se cerneau în liniștea largă a pădurilor picături de cer albastru; și fulgi nestatornici de lumină aurie cădeau peste mine de pretutindeni.[...]. Cheptănușii mici și negri cu gulere roșii și verzi lunecau în spirale tăcute și iuți pe trunchiul arborilor în sus; veverițe negre și roșii, cu cozi stufoase și lungi, din încheietura înaltă a unei crengi, își cumpăneau zborul spre copacul dimpotrivă; ciocănituri și ghionoaie cu pliscuri de oțel tocău în arbori și pădurea largă răsuna a sec... Peste creștetul înalt al brazilor luneca vîntul ca un rîu nevăzut și,

² Hogaș, Calistrat, *Pe drumuri de munte*, capitolul „Repere istorico-literare”, Editura Minerva, București, 1988, p.7

³ *ibidem*, p. 162

⁴ Botez, Octav, în *Viața românească*, X, nr.10-11-12, Iași:1915, pp. 72-74

⁵ *ibidem*

⁶ *ibidem*

⁷ Hogaș, Calistrat, *op.cit.*, pp. 56-57

⁸ *ibidem*, p. 17

⁹ Ciopraga, Constantin, *Literatura română între 1900 și 1918*, Editura Junimea,1970, pp. 451-461

¹⁰ Hogaș, Calistrat, *op.cit.*, p.199

tăindu-se în frunza lor ascuțită, trimitea pînă-n depărtare tînguioase și prelungi glasuri de orgă.
Din toate părțile tăcere solemnă, de pretutindeni liniște sfîntă...”¹¹

Evidențiind forța lirică a operei lui Hogaș, Octav Botez găsește potrivit a compara talentul acestuia, în literatura de călătorie, cu acela al lui Mihail Sadoveanu, într-un alt gen de literatură: „dacă în nuvelele d-lui Sadoveanu trăiește natura Moldovei în aspectele ei blînde, cu apele argintii, șerpuiind pe cîmpiile întinse, cu lanurile de grîu legănate în bătaia soarelui, în paginile d-lui Hogaș trăiește aceeași natură în aspectele ei maiestuoase [...]”¹²

Referitor la aceeași capacitate lirică hogașiană, Garabet Ibrăileanu aprecia că amantul naturii „a pus în paginile lui numai lumină și viață, numai soare și bucurie – a pus toată taina muntelui și tot albastrul cerului moldovenesc, murmurul izvoarelor [...]”¹³, iar Liviu Rebreanu este convins că Hogaș este singurul scriitor român care a avut darul de a cuprinde, în opera sa, „natura împreună cu toată viața ei [...] viața cea mare în cadrul căreia cerul, omul, gîngania, floarea, bolovanul trăiesc la fel, într-o armonie divină”¹⁴.

În viziunea hogașiană, natura este sublimă, indiferent de starea în care se găsește. Că este liniștită, sau că este cuprinsă de furtuni apocaliptice, ea oferă drumețului un spectacol original, neregizat. De exemplu, o furtună în munți, cu vuiete năpraznice, devine un adevărat potop. Astfel, „natura dezlănțuită în toată plenitudinea ei amintește, la Hogaș, de grandoarea epopeilor homerice”, cum remarcă George Ivașcu, în revista *Însemnări ieșene*¹⁵:

„Și, între cele patru hotare ale nesfîrșitului, întinderile oarbe tremurau cu răstimpuri scurte de întuneric și lumină albăstrie sub licăririle fugătoare și iuți ale focului ceresc... Fierbeau văzduhurile și cerurile clocoteau sub descărcările zguduitoare ale tunetelor, și pămîntul înfricoșat se cutremura nemernic, pînă în cele mai din adînc ale temeliiilor sale, sub ropotul de trăsnete care cădeau asurzitoare prin întuneric, ca niște imense bombe de flăcări, și spulberau, ca și cum ai sufla într-un strop de țărînă, frunțile de stînci îndrăznețe ale celor mai semeți dintre munții săi...”¹⁶.

Încercînd să încadreze, temporal, opera lui Hogaș, în literatură, Eugen Lovinescu, în volumul IV al *Istoriei literaturii române contemporane*, este de părere că aceasta „plutește peste rasă și peste timp...”, daînd „de cel puțin trei mii de ani, din epoca poemelor homerice” sau chiar „din epoca marilor epopei indiene”. Același critic literar îl caracterizează pe scriitorul călător „pe drumuri de munte” ca fiind „unaed din faptul lumii, cînd soarele era o divinitate reală și răsărirea lui o transfigurare universală, cînd toate fenomenele naturii se prezentau în expresia concretă a unor forțe cerești, cînd umanul era amestecat cu divinul, cînd totul era mit [...]”¹⁷.

Opera lui Calistrat Hogaș abundă în figuri de stil și imagini artistice, din a căror înlănțuire, rezultă adevărate tablouri de natură „vie” și o multitudine de senzații (cromatice, acustice, olfactive), trădînd contactul direct al călătorului cu materia. S-a spus despre el că este „un stilist de o rară virtuozitate”, avînd un vocabular foarte bogat, pe care-l „stăpînește cu o siguranță rară”¹⁸. Se observă, însă, că principalul procedeu artistic folosit de Hogaș este hiperbola. Cititorul simte, permanent, tendința scriitorului de a exagera trăsăturile lucrurilor, locurilor, ale fenomenelor naturii, dar și ale oamenilor pe care îi întîlnește, precum și situațiile și stările pe care le trăiește.

Scrierile hogașiene sunt presărate cu trimiteri mitologice, care îndreptățesc cititorul, dar și critica literară să compare această operă cu marile epopei ale literaturii universale. De exemplu, furtuna, care evocă, de fapt, lupta titanilor de la începuturile lumii, „foamea de lup”, care îl determină pe călător să înceapă „a cărăbani” din „mămăliga heteroclită” sau hribii risipiți pe prosopul imens, care par a fi o „turmă de oi obosite, în popas de odihnă, pe drumul gălbui și plin de

¹¹ *Ibidem*, p. 168

¹² *op. cit.*, pp. 72-74

¹³ Ibrăileanu, Garabet, *Opera lui C. Hogaș*, în *Viața românească*, Iași, nr.2, 1922

¹⁴ Rebreanu, Liviu, *Însemnări și dări de seamă privind Societatea Scriitorilor Români*, 1922, pp. 63-64

¹⁵ Ivașcu, George, în *Însemnări ieșene*, II, vol. IV, nr. 17-18, 15 sept., 1937

¹⁶ Hogaș, Calistrat, *op. cit.*, pp. 225-226

¹⁷ Lovinescu, Eugen, în *Istoria literaturii române contemporane*, vol. 4, București, Editura Ancora, 1928

¹⁸ Botez, Octav, *op. cit.*, p. 81

colb [...]”¹⁹ creează registre și efecte stilistice asemănătoare celor epopeice. Tocmai de aceea, s-a vorbit despre „homerismul” lui Hogaș, care, în opinia lui G. Călinescu, este de esență romantică, precum cel al lui Victor Hugo, „cu aceleași enormități, realisme fantastice și monstruoșități”²⁰.

În același studiu, Călinescu remarcă aura de legendă care învăluie opera hogașiană, în care putem identifica, cu ușurință, amestecul de real și de fabulos, precum și permanenta raportare la mitologie.

Cu siguranță, cine-l citește pe Hogaș este în asentimentul lui Dumitru Micu, referitor la imaginea unei lumi fabuloase pe care o realizează „prin exagerare”, prin „amplificarea proporțiilor realității”, o lume care se găsește undeva între realitate și basm²¹. De exemplu, călătorilor, li se pare că cei doi câini ce ies în fața lor sunt două fiare cumplite, în timp ce ciobanul care îi alungă pare să aibă în mână o „ghioagă groasă și lungă fără sfârșit”²². Evidente sunt și asemănările persoanelor pe care Hogaș le întâlnește în drumețiile sale cu personaje fantastice din basme sau din mitologia românească. În acest sens, Ovidiu Papadima, în numărul 8 al *Revistei Fundațiilor Regale*, apărut în august, 1942, realizează o comparație între lumea zugrăvită de Hogaș, în opera sa, și lumea basmelor, remarcând, pe bună dreptate, asemănarea tovarășilor de drum ai scriitorului, spre Tazlău, Huțan și Sgribincea, cu Păsări-Lăți-Lungilă, din *Povestea lui Harap-Alb*, a lui Creangă. La fel de justă este și comparația lui Ion Rusu cu voinicul Sfarmă-Piatră sau cea a babei hîde din codru cu Muma Pădurii.

Pe lângă această viziune mitică, sunt evidente și trimiterile scriitorului la folclorul românesc, care îndreptățesc critica literară să vorbească despre animismul lui Hogaș, înțeles de Ovidiu Papadima ca un semn al respectului țaranului român față de orice fărîmă a lumii, în care vede nu o fărîmă de divinitate, ci un suflet pur și simplu”²³.

Vladimir Streinu, în numărul 3 al *Revistei Fundațiilor Regale*, apărut în martie, 1941, sublinia importanța educației și a formării profesionale a lui Hogaș, relevată de faptul că, pe lângă ipostaza omului de rînd, „cu sufletul omului primitiv”, și ipostaza intelectualului, capabil să analizeze stilul arhitectural al mănăstirilor pe care le vizitează, scriitorul apare, în propria operă, ca un „cărturar știutor de mitologice”, „reminiscenta umanistă” pîrînd să ocupe prim-planul literaturii sale.

Despre stilul său de a scrie, însuși Hogaș mărturisea, în *Prefața* pentru ediția din 1912 a cărții sale *Pe drumuri de munte*: „[...] n-am făcut și nici nu am de gînd să fac vreodată înaltă și subțire literatură de salon, am dat oamenii și lucrurile așa cum se găsesc ele în marea lor sălbăticie”, socotindu-se, astfel, dezinteresat de pretențiile unui „fin estet X” sau ale unui „sensibil decadent Y”.

Menținerea unei atenții vii a criticilor asupra puținei, dar marcantei scrieri hogașiene redă impresia unei opere cel puțin interesante, care, ca și autorul ei, parcă, nu-și găsește liniștea.

Considerînd că, atît timp, cît a trăit Hogaș, „opera lui nu și-a găsit calea vieții”, în 1922, Liviu Rebreanu propune, în semn de apreciere a acesteia, atribuirea primului premiu literar al Societății Scriitorilor Români, avînd, totodată, „mulțumirea de a îndeplini și un act de pietate față de un mare și încă neprețuit îndeajuns scriitor al neamului românesc.”²⁴

BIBLIOGRAPHY

1. Botez, O.: *Viața românească*, 1915, X, nr. 10-11-12, (oct.-nov.-dec);

¹⁹ Hogaș, Calistrat, *op.cit.*, pp. 174; 193

²⁰ Călinescu, George, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, 1941, pp. 593-596

²¹ Micu, Dumitru, *Calistrat Hogaș*, în *Istoria literaturii române*, vol. 2 [1900-1918], 1965, pp. 4-18

²² Hogaș, Calistrat, *op.cit.*, p. 231

²³ Papadima, Ovidiu, în *Revista Fundațiilor Regale*, IX, nr. 8, august, București, 1942, pp. 414- 425

²⁴ Rebreanu, Liviu, *op.cit.*, p. 64

2. Călinescu, G., *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, Fundația pentru literatură și artă, București, 1941;
3. Ciopraga, C., *Literatura română între 1900 și 1918*, Editura Junimea, Iași, 1970;
4. Hogaș, C., *Pe drumuri de munte*, Editura Minerva, București, 1988;
5. Hogaș, S. C., *Tataia. Amintiri din viața lui Calistrat Hogaș*, Editura Crigarux, Piatra Neamț, 2000;
6. Ivașcu, G.: *Însemnări ieșene*, 1937,II, nr.17-18, vol.IV;
7. Lovinescu, E., *Istoria literaturii române contemporane*, vol. IV, Editura Ancora, București, 1928;
8. Micu, D., *Calistrat Hogaș: Istoria literaturii române*, vol.2 [1900-1918], Editura didactică și pedagogică, București, 1965;
9. Papadima, O., *Revista Fundațiilor Regale*, august 1942, IX, nr.8;
10. Rebreanu, L., *Însemnări și dări de seamă privind Societatea Scriitorilor Români*, București, 1922;
11. Streinu, V., *Revista Fundațiilor Regale*, martie 1941, nr. 3.